

Nr 42.

Ankom till Riksdagens kansli den 27 april 1912 kl. 3 e. m.

Utlåtande i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående upplåtande af vissa områden från förra öfverstebostället Kastellegården nr 1 med underlydande i Göteborgs och Bohus län samt två i ämnet väckta motioner.

(1:a Afd.)

I en till Riksdagen den 6 mars 1912 aflåten, till jordbruksutskottet för förberedande handläggning hänvisad proposition, nr 64, har Kungl. Maj:t under åberopande af bilagdt utdrag af statsrådsprotokollet öfver jordbruksärenden för samma dag föreslagit Riksdagen att — med godkännande för sin del af ett i statsrådsprotokollet omförmäldt, emellan domänstyrelsen, å ena, samt arrendatorn af förra öfverstebostället 6 mantal Kastellegården nr 1 med Gullö, Rogille och Munkholmarna i Ytterby och Rödbo socknar af Göteborgs och Bohus län, å andra sidan, ingånget preliminärt aftal om afträdande den 14 mars 1912 af vissa delar af egendomen — medgifva, att i samma protokoll uppräknade trettiotvå torp och lägenheter må hvar för sig från egendomen upplåtas enligt kungl. kungörelsen den 31 december 1909 angående förändrade grunder för åtgärder i syfte att åt mindre bemedlade och obemedlade bereda tillfälle att förvärfva egnahemslägenheter från vissa kronoegendomar och med iakttagande af de i kungl. brefvet till domänstyrelsen samma dag i fråga om tillämpningen af berörda grunder meddelade närmare bestämmelser, med rätt för nuvarande innehafvaren af torpet Enekullen, Anders Johansson, att erhålla hembud å torpet Stora Smällen samt under förbehåll om skyldighet för innehafvare af lägenheten Petersburg att tåla aftappning af vatten från en å egendomens utmark befintlig damm öfver lägenhetens ägor till hufvudgårdens byggnader.

Till berörda statsrådsprotokoll har departementschefen i detta ärende anført följande:

Bihang till Riksdagens protokoll 1912. 10 saml. 27 häft. (Nr 42.)

»Förre öfverstebostället 6 mantal Kastellegården nr 1 med Gullö, Rogille och Munkholmarna i Ytterby och Rödbo socknar af Göteborgs och Bohus län är beläget på ömse sidor om Nordre älf, dels å fastlandet och dels å Hisingen. Bostället, som i öster angränsas af staden Kungälf's ägor, har regelbunden ångbåtstrafik såväl med denna stad som med Göteborg. Å boställets ägor ligger Ytterby järnvägsstation på ett afstånd af 2 kilometer från åbyggnaderna. Från bostället hafva vid skilda tillfällen verkställts afsöndringar af vissa smärre områden dels till kyrkogård och skolhustomter för Ytterby församling och dels för järnvägens behof.

Å bostället, som genom kontrakt den 24 april 1890 varit för tiden intill den 14 mars 1911 utarrenderadt mot årligt arrende af 11,506 kronor, hölls under år 1908 arrendeuppskattning, vid hvilken uppskattningsmännen bland annat föreslogo, att af de fyrtitre särskilda torp och lägenheter, som funnes å bostället, sexton stycken, samtliga belägna å Hisingen och innehållande en sammanlagd areal af 128 hektar 76 ar, skulle frånsäljas egendomen äfvensom att ett område af 2 hektar 20.57 ar beläget invid järnvägsstationen måtte, fördeladt i sexton tomter, försälgas för att bereda handlande, handverkare och andra personer tillfälle till uppförande på fri grund af byggnader. Däremot ansågo uppskattningsmännen, att någon ytterligare upplåtelse af egnahemslägenheter från egendomen icke skulle kunna ske utan olägenhet för stamhemmanets skötsel.

Med anledning af hvad uppskattningsmännen sålunda föreslagit inkommo den 23 november 1909 Alexander Andersson jämte sjutton andra personer, hvilka samtliga innehade torp belägna å den på fastlandet varande delen af Kastellegården, med underdånig skrifvelse, däri de på anförda skäl anhöllo bland annat, att dem måtte i likhet med torparna på Hisingssidan beredas tillfälle att på lämpliga villkor friköpa sina torp.

På grund af nådig befallning afgaf domänstyrelsen den 4 mars 1910 utlåtande öfver berörda framställning och öfverlämnade tillika yttranden i ärendet från domänintendenten samt Kungl. Maj:ts befallningshafvande i länet.

Domänintendenten framhöll därvid bland annat, hurusom vid ofvan berörda år 1908 verkställda uppskattningsförrättning uppskattningsmännen ägnat särskild uppmärksamhet åt frågorna om huruvida egendomens styckning till smärre lägenheter vore lämplig eller om afsöndring från egendomen af mark till dylika lägenheter kunde utan skada eller olägenhet för densammas skötsel äga rum.

Hvad då först beträffade frågan om styckning af egendomen i dess helhet, hade uppskattningsmännen tagit i betraktande, att egendomen,

som vore rik på gamla, historiska minnen, vore en af de värdefullaste jordbruksegendomar, som funnes i kronans ägo; att densamma med sin af naturen bördiga och välskötta jord samt sina tillväxande skogskulturer redan länge ansetts som ett mönsterbruk i sin bygd; att flertalet af de vid hufvudgården befintliga åbyggnaderna vore hållbara, ändamålsenliga och i afseende å storleken afpassade efter den nuvarande arealen; att egendomens jordmån vore så styf och tungbrukad, att den ej med fördel kunde till erforderligt djup bearbetas med de fåtaliga och i allmänhet svaga dragare, som stode småbrukare till buds; samt att ett så stort antal mindre jordbruk, som vid styckning skulle uppkomma, med ganska stor visshet ej kunde beräknas att finna köpare, om de på en gång utbjödes till salu. Med hänsyn tagen till dessa förhållanden hade uppskattningsmännen ansett sig ej äga rätt att föreslå styckning af egendomen.

I fråga åter om att gå torparnas önskningar till mötes genom att skilja torpen från hufvudgården hade uppskattningsmännen varit af den åsikt, att endast de å Hisingen belägna 14 torpen och 2 lägenheterna, hvilka tillhörde en annan socken och ett annat härad än hufvudgården och skildes därifrån af den breda och strida älfven, hvilken vid många tillfällen, i synnerhet vid isgång, vore lifsfarlig att passera, kunde utan synnerlig skada eller olägenhet för hufvudgården afsöndras från densamma för att upplåtas till egna hem. Rörande torpen å fastlandet hade däremot uppskattningsmännen varit af den meningen, att om torpare ej funnes å egendomen, så måste de ersättas med statare, för hvilka nya bostäder måste uppföras; att uppförandet af nya arbetarbostäder, afsedda att inrymma så många statarfamiljer, som oundgängligen erfordrades för att ersätta de genom torpens fränskiljande förlorade dagsverkena, skulle komma att välla kronan en högst afsevärd kostnad; att torparsystemet afgjordt vore att föredraga ur såväl ekonomisk som social synpunkt framför statarsystemet; samt att, om ej afgälderna för torpen bestämdes högre, än hvad rimligt och rättvist vore, innhafvarna af torpen ej komme i sämre ekonomiskt läge, än om de medgäfvos rätt att köpa torpen, i hvilket senare fall de hade att erlägga räntor, som sannolikt för de flesta vore svårare att åstadkomma än en måttlig dagsverksskyldighet. Stödjande sig på dessa grunder hade uppskattningsmännen ansett sig ej böra föreslå torpens å fastlandet skiljande från egendomen.

Under hänvisning till hvad sålunda förekommit, hemställde domänintendenten för sin del, att den af Alexander Andersson m. fl. gjorda framställningen måtte lämnas utan afseende.

Uti sitt ofvannämnda i ärendet afgifna yttrande har Kungl. Maj:ts befallningshafvande, med betonande af det behjärtansvärda uti det på

senare tider allt mera framträdande sträfvandet att åt mindre bemedlade eller obemedlade bereda tillfälle att bilda egna jordbruk, framhållit, att ifrågavarande i och för sig goda sträfvande likväl icke finge drifvas uteslutande från synpunkten af, att så många egna hem som möjligt åstadkommes, utan måste därvid jämväl iakttagas, att ett sådant afsöndrande icke för stamhemmanets skötsel medförde skada eller olägenhet. Likaledes vore det af vikt, att vid sträfvandet att lämna torpare eller lägenhetsinnehafvare tillfälle att förvärfva äganderätt till de torp eller lägenheter, som af dem innehades, tillbörlig hänsyn toges till att deras egen ekonomiska ställning icke därigenom komme att försämrast. Då Kungl. Maj:ts befallningshafvande hade att afgifva utlåtande öfver förevarande framställning, hade Kungl. Maj:ts befallningshafvande, som sålunda ingalunda underskattade betydelsen af den sig alltmera utbredande egnahemsrörelsen, icke ansett sig kunna underlåta att framhålla, hurusom, på sätt domänintendenten i sitt yttrande påvisat, ett fränskiljande från egendomen af de nu till försäljning ifrågasatta torpen och lägenheterna utan tvifvel skulle försvåra hufvudgårdens skötsel och därigenom för staten medföra dels den indirekta förlusten af ett nedsatt arrende dels ock direkta utgifter för uppförandet af statarbyggnader, hvilket genom torpens afskiljande skulle blifva nödvändigt. Det kunde äfven efter den utredning, som af domänintendenten lämnats, ifrågasättas, huruvida torparnas egen ekonomiska ställning genom deras öfvergång till själfägande skulle förbättras.

På grund af det anförda ville Kungl. Maj:ts befallningshafvande såsom sin mening uttala, att ett fränskiljande från egendomen af de i framställningen afsedda torp och lägenheter visserligen icke vore outförbart, men att därigenom hufvudegendomens skötsel skulle väsentligen försvåras, utan att det med visshet kunde förutsägas, huruvida torparnas och lägenhetsinnehafvarnas ställning i själfva verket skulle blifva förbättrad.

Jämväl domänstyrelsen har i förberörda underdåniga utlåtande afstyrkt ifrågavarande framställning.

Genom nådigt beslut den 23 december 1910 fann Kungl. Maj:t berörda af Alexander Andersson med flera torpare under egendomen gjorda framställning icke till någon vidare åtgärd föranleda. Samma dag beslöt Kungl. Maj:t jämväl, sedan upplyst blifvit, att egendomen dåmera vore genom kontrakt den 17 september 1910 mot arrendeavgift af 6,000 kronor utarrenderad på ytterligare ett år eller till den 14 mars 1912, att proposition skulle aflåtas till Riksdagen angående upplåtande från egendomen i enlighet med uppskattningsmännens förslag af ofvan omtalade på Hisingen belägna sexton torp och lägenheter äfvensom af de sexton tomtplatserna invid järnvägsstationen.

I skrifvelse den 30 maj 1911 meddelade därefter Riksdagen, att Riksdagen bifallit ofvannämnda proposition samt att Riksdagen tillika med anledning af en i ämnet väckt motion anhölle, att Kungl. Maj:t måtte *dels* låta verkställa utredning om och i hvilken utsträckning ytterligare uppdelning af ifrågavarande kronoegendom i större eller mindre brukningsdelar lämpligen kunde företagas samt för Riksdagen framlägga det förslag, hvartill utredningen kunde föranleda, *dels ock* föranstalta därom, att vid nästinstundande utarrendering af egendomen arrendet endast komme att omfatta så lång tid, som kunde åtgå för genomförandet af nyss berörda förslag.

Till åtlydnad af nådig befallning i bref den 22 juni 1911 har domänstyrelsen därefter *dels* låtit under hösten 1911 genom vederbörande domänintendent och uppskattningsmän verkställa utredning med förslag till ytterligare uppdelning af egendomen och *dels* gått i författning om egendomens fortsatta utarrendering för tiden intill den 14 mars 1914; och har domänstyrelsen med underdånig skrifvelse den 15 december 1911 öfverlämnat, jämte öfriga handlingar, jämväl instrument öfver berörda ytterligare styckningsförslag tillika med en af förste landtmätaren Ivan Hedén upprättad och år 1911 kompletterad karta öfver egendomen med tillhörande beskrifning.

Af de sålunda ingifna handlingarna inhämtas, bland annat, följande.

Enligt ägobeskrifningen innehåller bostället — efter frånräknande af de områden, som tidigare afsöndrats, samt af de torp, lägenheter och tomter, hvilka enligt 1911 års Riksdags beslut skola från egendomen upplåtas, äfvensom af ett område, som vore afsedt att tagas i anspråk för järnvägens behof såsom grustag med dit ledande förbindelsespår — en sammanlagd areal af 674 hektar 99.7 ar. Arrendeafgiften för hvart och ett af arrendeåren 14 mars 1912—14 mars 1914 utgår enligt kontrakt den 16 november 1911 med 9,100 kronor.

I instrumentet öfver 1911 års styckningsförslag uttala förrättningsmännen till en början, att, ehuru de fortfarande hyste den meningen, att det ej skulle lända kronan till fördel att från egendomen afskilja mer, än hvad vid arrendeuppskattningen år 1908 föreslagits, och att det måhända ej heller utgjorde någon verklig vinst för dem, som genom ytterligare utbrytning af jord från egendomen komme i besittning af egna hem, förrättningsmännen likväl på grund af det uppdrag, som blifvit dem förelagdt, samt i öfverensstämmelse med de åsikter rörande egendomens disposition, som tagit sig uttryck i motion till Riksdagen med däraf härflytande utskottsbehandling och diskussion, ansåge sig böra föreslå, att alla eller åtminstone större delen af de å fastlandet befintliga torpen och lägenheterna fränskildes egendomen och hem-

bjödes de nuvarande innehafvarna till inlösen mot åsatta saluvärden, i den mån de vore därtill berättigade, samt att dessutom 59 hektar 6.7 ar af egendomens hittills under eget bruk varande åkerjord, belägen jämte en del utmark nordväst om järnvägslinjen, utstyckades till lämpliga småbruk, på sätt å kartan närmare angifvits.

I afseende å torpens frånskiljande hade man visserligen två vägar att gå, nämligen att antingen afsöndra alla eller ock såsom dagsverkstorp till hufvudgården bibehålla en del af torpen. Genom användande af den förra utvägen vunne man dock, att alla de nuvarande torp-innehafvarna vederfores samma rätt. Beträdades åter den senare vägen, kunde åt egendomen beredas lämpligare yttergränser, hvarjämte det borde ställa sig lättare att utarrendera densamma, om några fasta arbetare funnes kvar.

De torp och lägenheter, som uppskattningsmännen ansåge eventuellt kunna bibehållas för att i någon mån förse egendomen med fasta arbetskrafter, vore belägna öster om hufvudgårdens byggnader och sträckte sig längs stranden af Nordre älf intill Kungälf's stads så kallade komark. De voro till antalet nio, hvaraf sex dagsverkstorp, nämligen Stora Varberg, Lilla Varberg, Stubberöd, Stora Iskällan nr 2, Stora Iskällan nr 1 och Lilla Iskällan, samt tre lägenheter, nämligen Petersburg, Varberg och Lilla Stubberöd.

Ett af egendomens dagsverkstorp, nämligen Enekullen, ansåge uppskattningsmännen emellertid under inga förhållanden böra skiljas från egendomen, enär dess belägenhet midt inne i hufvudgårdens område emellan inägorna och den skogsodlade utmarken gjorde torpet synnerligen lämpligt att bibehållas såsom boställe åt en bevakare för sistnämnda mark, hvilken enligt uppskattningsmännens mening borde, tillökad med egendomens öfriga i närheten befintliga kalmarker, afsättas till kronopark, på sätt den vid förrättningen biträdande skogstjänstemannen jämväl föreslagit.

Då emellertid innehafvaren af torpet Enekullen, Anders Johansson, som sedan 1899 på ett förtjänstfullt sätt häfdat torpet, genom vidtagande af nu föreslagna åtgärd skulle gå miste om rätten att mot åsatt saluvärde tillösa sig detsamma, hemställde uppskattningsmännen, att denna hans rätt måtte öfverflyttas till torpet Stora Smällen, hvars nuvarande innehafvare, Otto Jonasson, icke författningsenligt vore berättigad att erhålla hembud å detsamma.

Innehafvaren af lägenheten Basta, hvilken jämväl vore belägen inom den föreslagna kronoparkens område, borde tillförsäkras rätt att i sin listtid kvarsitta å lägenheten utan erläggande af afgäld, hvarefter byggnaderna borde bortföras och området läggas till kronoparken.

Vid upplåtande af torpet Petersburg borde såsom villkor före-

skrifvas, att ägaren ej ägde rätt att hindra aftappning af vatten från den i utmarken befintliga dammen till hufvudgårdens byggnader.

Uppskattningsmännen, hvilka sålunda för sin del ansett, att, oafsedt ofvan påpekade förhållanden, följande å fastlandet belägna torp och lägenheter borde fränskiljas egendomen, hafva uppgjort nedanstående förslag till sådana upplåtelser, nämligen:

		Å Hedéns karta utmärkt med		Areal enligt Hedéns karta			Saluvärde
		litt.	ägofigur nr	har	ar	kvm.	kronor
1	Ny jordbrukslägenhet	Ba	247, 247 a, 248, 249 a, 262 a	4	20	10	2,785
2	d:o	Bb	249 b, 251, 252	3	41	10	2,270
3	d:o	Bc	251 a, 253, 254, 255, 255 a, 256—260, 260a, 261	6	62	80	3,890
4	d:o	Bd	262—268, 480 i, 480 k, 480 l, 480 m, 480 n, 480 o, 480 p, 481—484, 487	15	02	30	3,615
5	d:o	Be	269, 270, 271 a, 272—276, 276 a, 277, 522 b, 632—635, 635 a, 636—646	5	77	60	3,120
6	Stora Smällen	Bf	479 f, 480 q, 485, 486, 488—521, 522 a, 523—541, 543, 543 a, 544, 544 a, 544 b, 545—549, 549 a, 549 b, 554—573, 573 a, 609 b	11	34	80	4,740
7	Nya Smällen	Bg	479 g, 479 h, 480 f, 480 g, 480 h, 542, 542 a, 542 b, 550—553, 574—594	3	53	20	1,010
8	Västra Porten	Bh	595—608, 609 a, 610—615, 615 a, 615 b, 615 c, 615 d, 616—631, 648	11	64	70	2,540
9	Östra Porten	Bi	271 b, 276 b, 278—281, 312, 312 a, 313, 478 x, 478 y, 478 z, 478 å, 647, 649, 650, 650 b, 650 c, 650 d, 651—674	12	17	30	3,110

		Å Hedéns karta utmärkt med		Areal enligt Hedéns karta			Saluvärde
		litt.	ägofigur nr	har	ar	kvm.	kronor
10	Ny jordbrukslägenhet	Bk	375—383, 383 a, 384—391, 392 b, 393, 478 q, 478 r, 478 s, 478 t	4	65 ² ₄	90 ² ₈	640
11	d:o	Bl	392, 392 a, 394—404, 404 a, 478 c, 478 d, 478 e, 478 f, 478 g, 478 h, 478 i, 478 k, 478 l, 478 m, 478 n, 478 o, 478 p, 478 u, 478 v	20	36	10	6,000
12	d:o	Bm	405—418, 464, 465, 478 a, 478 b	7	29	40 ² ₃	2,040
13	Sparrås	Bn	466 a, 467, 467 a, 468—477	4	81	20	1,220
14	Ny jordbrukslägenhet	Bo	441 a, 443 b, 452 a, 453—457, 457 a, 458—460, 461 a, 462 b, 463, 466	8	80	20	3,425
15	d:o	Bp	419—432, 433 a, 434, 443 c, 444—447, 448 a, 462 a, 479 a, 479 b, 479 c	9	42	60	2,725
16	d:o	Bq	433 b, 435—440, 441 b, 442, 443 a, 444 a, 448 b, 449—451, 452 b, 461 b, 479 d, 479 e, 480 a, 480 b, 480 c, 480 d, 480 e	16	03	—	4,200
17	Danmark	Br	480 r, 480 s, 1,145—1,156, 1,156 a	3	20	40	1,120
18	Lilla Rundsvallen	Ca	1,065—1,071, 1,071 a, 1,072—1,074, 1,074 a, 1,075—1,090, 1,090 a, 1,091, 1,091 a, 1,092—1,099	5	92	10	1,240
19	Stora Rundsvallen	Cb	186 b, 1,004—1,028, 1,028 a, 1,029, —1,036, 1,036 a, 1,037—1,064	12	90	60	3,915
20	Västra Skansen	Cc	186 c, 186 d, 186 e, 965—1,003	10	28	30	5,475

		Å Hedéns karta utmärkt med		Areal enligt Hedéns karta			Saluvärde
		litt.	ägofigur. nr	har	ar	kvm.	kronor
21	Åberget	Cd	186 a, 1,100—1,102, 1,102 a, 1,103, 1,103 a, 1,104—1,107, 1,107 a, 1,108—1,144, 229 b	10	12	70	1,640
22	Böcklegrind	Cf	718—723, 723 a, 723 b, 724—738, 738 a, 739—754	9	88	70	2,125
23	Grinden	Cg	755, 755 a, 755 b, 756—764, 764 a, 765, 765 a, 765 b, 766—775, 775 a, 776—782, 782 a, 783, 784	10	22	30	2,510
24	Lilla Iskällan	Ch	785, 785 a, 785 b, 786 805, 805 a, 805 b, 805 c, 806, 807	4	54	80	2,130
25	Stora Iskällan nr 1	Ci	808, 808 a, 809, 810, 810 a, 810 b, 811—820	3	51	20	4,630
26	Stora Iskällan nr 2	Ck	821—823, 823 a, 824, 825, 825 a, 825 b, 825 c, 826, 827	3	59	40	1,965
27	Lilla Stubberöd	Cl	828, 828 a, 828 b, 829, 830, 831 a, 833 a	—	32	90	105
28	Stubberöd	Cm	831—833, 833 b, 834—843, 843 a, 844—865, 865 a, 865 b, 866, 866 a, 867—870, 879—898	7	25	10	4,935
29	Lilla Varberg	Cn	871—878, 899—902, 902 a, 903, 903 a, 904—906, 906 a, 907—913, 913 a, 914—929, 929 a, 929 b, 929 c, 930—934, 934 a, 935, 935 a	4	45	30	1,375
30	Stora Varberg	Co	936, 936 a, 936 b, 937—964	3	64	70	3,040
31	Varberg	Cp	374 ä, 374 ö, 119—125, 126 b, 127—137	2	88	10	900
32	Petersburg	Cq	140—162, 374 v, 374 x	2	65	70	1,065

Anm. I de hvarfvan uträknade arealerna ingå ej de särskilda brukningsdelarna enligt förslaget tillagda vägar och impediment.

Anm. Namnen å de torp och lägenheter, som enligt uppskattningsmännens förslag eventuellt skulle kunna bibehållas vid egendomen, äro kursiverade.

Bihang till Riksdagens protokoll 1912. 10 saml. 27 häft. (Nr 42.)

Af nu nämnda områden äro de, som upptagits under nr 6, 8, 11, 17—20, 23—25 samt 28—30, bebyggda med kronan tillhöriga hus och de, som upptagits under nr:is 7, 9, 10, 13, 21, 22, 26, 27, 31 och 32 bebyggda med innehafvarna tillhöriga hus.

Den areal åkerjord, som enligt styckningsförslaget skulle tillkomma de särskilda områdena, utgör för:

litt. Ba 4 hektar 2.5 ar, litt. Bb 3 hektar 29.1 ar, litt. Bc 6 hektar 8.8 ar, litt. Bd 5 hektar 57.5 ar, litt. Be 4 hektar 96.9 ar, litt. Bf 5 hektar 64.4 ar, litt. Bg 1 hektar 87.8 ar, litt. Bh 3 hektar 70.6 ar, litt. Bi 4 hektar 9.7 ar, litt. Bk 1 hektar 39.3 ar, litt. Bl 8 hektar 12.5 ar, litt. Bm 4 hektar 15.3 ar, litt. Bn 2 hektar 30.5 ar, litt. Bo 6 hektar 74 ar, litt. Bp 5 hektar 14.7 ar, litt. Bq 7 hektar 29.6 ar, litt. Br 1 hektar 44.8 ar, litt. Ca 1 hektar 61 ar, litt. Cb 5 hektar 12.2 ar, litt. Cc 5 hektar 9.1 ar, litt. Cd 2 hektar 5 ar, litt. Cf 2 hektar 72.7 ar, litt. Cg 2 hektar 52.3 ar, litt. Ch 2 hektar 60.7 ar, litt. Ci 2 hektar 82.4 ar, litt. Ck 2 hektar 58.8 ar, litt. Cl 18 ar, litt. Cm 4 hektar 74.7 ar, litt. Cn 1 hektar 57.3 ar, litt. Co 2 hektar 42 ar, litt. Cp 1 hektar 29.3 ar och litt. Cq 1 hektar 55.7 ar.

Efter fränskiljande af ofvan uppräknade särskilda områden skulle hufvudgården, å kartan betecknad med litt. A., komma att, oberäknadt impedimenter, innehålla en areal af sammanlagdt 235 hektar 1.9 ar, däraf 162 hektar 42.5 ar tomter och åker, 26 hektar 95.5 ar äng och 45 hektar 63.9 ar afrösningsjord. Den del af egendomen, som är afsedd att afsättas till kronopark, är å kartan betecknad med litt. E och utgör, med inräknande af den numera obebyggda och intill kronoparken gränsande lägenheten Böcklet, litt. Ce å kartan, sammanlagdt 173 hektar 98.8 ar.

Kungl. Maj:ts befallningshafvande i länet har förklarat sig icke hafva något att erinra emot det sålunda uppgjorda styckningsförslaget.

I sin ofvan omförmälda skrifvelse den 15 december 1911 har domänstyrelsen anført, att det syntes styrelsen, som om de med litt. Ba—Br, Ca, Cf och Cg betecknade områden skulle kunna afyttras utan olägenhet för egendomen i öfrigt. Hvad åter den ifrågasatta försäljningen af områdena litt. Cb—Cd och Ch—Cq beträffade, ställde sig styrelsen tveksam, dels emedan egendomen i händelse af dessa områdens bibehållande otvifvelaktigt skulle erhålla en bättre ägofigur än eljest blefve fallet och dels emedan det i en framtid kunde blifva af betydelse för kronan att äga den strandrätt, kronan genom försäljning af dessa områden skulle afhända sig. Domänstyrelsen hade emellertid ansett sig böra i frågans nuvarande skick hemställa om upplåtande af samtliga ofvan uppräknade 32 torp och lägenheter.

Den 2 mars 1912 inkom därefter domänstyrelsen med en underdånig skrifvelse, däri meddelas, att domänstyrelsen, i anledning af uppkommen fråga, huruvida möjlighet kunde beredas torpare och lägenhetsinnehafvare å Kastellegården att redan före utgången af det här ofvan omtalade för tiden intill den 14 mars 1914 träffade arrendeaftalet kunna friköpa sina å fastlandet belägna torp och lägenheter, uppdragit åt sin ombudsman och fiskal att afresa till egendomen för inledande med arrendatorn af underhandlingar i berörda afseende. Dessa underhandlingar, hvilka därefter fortsatts i Stockholm, hade resulterat i ett af styrelsen, under förbehåll af Kungl. Maj:ts och Riksdagens godkännande, med arrendatorn träffadt, domänstyrelsens skrifvelse bifogadt preliminärt aftal af innehåll, att arrendatorn förklarar sig villig att redan den 14 mars 1912 afträda från arrendet, i hvad detsamma afsåge här ofvan till namnet uppräknade 21 torp och lägenheter eller sålunda de områden, som i styckningsförslaget betecknats med litt. Bf—Bi, Bn, Br, Ca—Cd och Cf—Cq samtliga i befintligt skick och med de arealer, som vid styckningsförrättningen för dem föreslagits. Såsom villkor hade uppställts, att arrendatorn skulle för hvartera af de två arrendeåren 14 mars 1912—14 mars 1914, erhålla nedsättning med 4,600 kronor i den för berörda två år aftalade årliga arrendeafgiften, 9,100 kronor, hvaremot arrendatorn förbundit sig att icke, innan det blefve afgjort, huruvida aftalet blefve godkänt af statsmakterna, vare sig vidtaga uppsägning af torpare eller lägenhetsinnehafvare eller föranstalta om afhysning af redan uppsagda torpare.

Vid beräkning af det arrendatorn sålunda preliminärt medgifna arrendeafdraget, 4,600 kronor för hvartera af nästföljande två arrendeår, har, enligt hvad jag inhämtat, lagts till grund värdet å de dagsverken, af hvilka arrendatorn under ifrågavarande två år skulle komma att gå i mistning, därest aftalet om frånträdande af viss del af arrendet vunne godkännande. Härvid har antalet dagsverken från sådana torp och lägenheter, hvilka afses med aftalet, i öfverensstämmelse med 1908 års uppskattningsinstrument beräknats för hvartera året till 2,256 mans- och 230 kvinnsdagsverken. Efter ett pris af 1 krona 90 öre för mans- och 1 krona 35 öre för kvinnsdagsverke, skulle berörda dagsverken sammanlagda motsvara ett belopp af 4,596 kronor 90 öre om året, hvilket belopp ansetts böra afrundas till ofvannämnda summa af 4,600 kronor.

För egen del synes mig — såsom ock alla i ärendet hörda myndigheter numera tillstyrkt — lämpligt förorda upplåtelse från ifrågavarande

*Departements-
chefen.*

egendom af samtliga de torp och lägenheter, hvilka finnas närmare angifna i uppskattningsmännens ofvan omtalade förslag. Då emellertid egendomen för närvarande är utarrenderad för tiden intill den 14 mars 1914, skulle, under vanliga förhållanden, någon upplåtelse därifrån icke kunna äga rum tidigare än från och med sistnämnda dag. Vid detta förhållande synes det mig angeläget att begagna sig af det tillfälle, hvilket genom det med egendomens arrendator träffade preliminära aftalet erbjuder sig, att bereda nuvarande torpare och lägenhetsinnehafvare under egendomen möjlighet att redan nu friköpa de af dem innehafda områdena. Godkännes detta aftal, skulle nämligen, enligt gällande grunder för eignahemsupplåtelser, de med aftalet afsedda 21 områdena komma att upplåtas med tillträdesrätt redan från och med den 14 mars 1912. Härigenom skulle jämväl vinnas, att de mindre tillfredsställande förhållanden, som, enligt hvad känt är, för närvarande äro rådande å egendomen, kunde redan under den närmaste tiden blifva ordnade. Beträffande det af arrendatorn uppställda villkoret om arrendelindring med 4,600 kronor om året under återstående arrendetiden ber jag få erinra därom att vid beloppets beräknande hänsyn tagits till allenast det antal dagsverken, som beräknats vid 1908 års arrendeuppskattning, och icke till det afsevärdt större antal, på hvilket arrendatorn med stöd af den arrendeuppskattning, som legat till grund för 1890 års arrendekontrakt, fortfarande kunnat göra anspråk. Då därtill kommer, att ofvan omtalade, för dagsverkena beräknade pris icke oväsentligt understiger 1911 års markegångspris i länet, synas mig några erinringar icke kunna göras mot det ifrågasatta afdragets storlek.

Då ett godkännande af aftalet emellertid innebär ett nedsättande af arrendeafgiften från en utarrenderad kronodomän, torde Riksdagens samtycke jämväl i denna del böra inhämtas.»

Med hänsyn härtill och under hänvisning till hvad i öfrigt förekommit i ärendet tillstyrkte departementschefen aflåtandet af ifrågasvarande proposition.

Motioner.

I detta sammanhang har utskottet till behandling förehåft två inom Andra kammaren väckta motioner nämligen

nr 272 af herr *Uddenberg* m. fl., däri hemställts, att Riksdagen ville på det sätt bifalla ifrågavarande proposition, att ifrågavarande under Kastellegården lydande jordbrukslägenheter måtte, på sätt i motionen sägs, upplåtas med en tryggad och fördelaktig arrenderätt, som sedan må, därest arrendator så önskar, kunna utbytas mot ett likaledes i motionen angifvet, nytt upplåtelsesätt för jordbrukslägenheter å kronojord, när detta kommer till stånd; och

nr 273 af herr *Olsson* i Berg, i hvilken motion hemställts, att Riksdagen behagade besluta, att vid utarrenderingen af Kastellegården nr 1 med underlydande de till försäljning föreslagna lägenheterna nr 24—32 (Ch—Cq) bibehållas vid arrendet och arrendatorns afdrag för mistning af afkastning från försålda torp i anledning däraf vederbörligen rättas.

Till stöd för sin framställning hafva herr *Uddenberg* m. fl. anført följande:

»Genom propositionen nr 64 har föreslagits försäljning enligt 1909 års föreskrifter af 32 torp och lägenheter från kronodomänen Kastellegården, hvilken i propositionen betecknas såsom en af de värdefullaste jordbruksegendomar, som finnas i kronans ägo.

Emellertid har Andra kammaren senast vid denna riksdag upprepat det gamla krafvet om förslag till nya former för dylika upplåtelser från kronans jordbruksdomäner och särskildt en ny form för upplåtelse med tryggnad besittningsrätt och har därom äfven från regeringshåll nyligen förebådats ett förestående regeringsinitiativ. Meningen därmed är, att de, som ha råd att betala köpeskilling för marken, må hålla sig till den enskilda jorden, under det kronans mark bör vara förbehållen de fattiga. Vidare skyddas endast på detta sätt ändamålet med upplåtelsen, så att jorden ej genom spekulationen fördyras för kommande släkten eller går till andra ändamål, än kronan afsett. Det är under sådana förhållanden beklagligt, att sedan många år tillbaka en utförsäljning af kronans småbruk pågår utan omtanke i ofvannämnda afseenden.

Under sådana förhållanden och med hänsyn till Andra kammarrens ofvannämnda nyligen fattade beslut, synes företänksamheten kräfvä, att den myckenhet välbelägna kronolägenheter, som enligt propositionen skulle utbjudas till salu, upplåtas på arrende tills vidare och till dess det nya upplåtelsesättet kommer till stånd. Saken kunde exempelvis ordnas så, att lägenheterna utarrenderades på 20 år eller mera med företrädesrätt (optionsrätt) till ny upplåtelse för brukaren och hans familj, samt med bestämmelse tillika, att arrendet skulle utbytas mot det nya upplåtelsesättet, när detta senare blifvit lagfäst, därest arrendatorn så önskar. Då detta nya upplåtelsesätt gifvetvis blir minst lika fördelaktigt för arrendatorn som arrendet, läser något hinder för ett sådant villkors stadgande ej möta enligt nya nyttjanderättslagen, och i hvarje fall kommer naturligtvis staten att finna sig bunden af ett sådant villkor. Stockholms stad har förfarit på ett liknande sätt med afseende på tomträtt, som i fråga om upplåtelse af tomter från allmän mark motsvara det förväntade nya upplåtelsesättet af allmän jord till jordbrukslägenheter. Innan stadsplan hunnit upprättas, har nämligen inträffat, att tomter upp-

låtits på arrende med förbehåll, att arrendet skulle utbytas mot tomträtt, när stadsplan vederbörligen fastställts.

Det torde böra erinras, att torparne på Kastellegården i sina tidigare framställningar yrkat alternativt att få öfverta torpen antingen med äganderätt eller på arrende direkt från kronan.

En särskild uppmärksamhet kräfver propositionens förslag att till större delen helt och hållet afhända kronan strandlägenheterna vid Nordre älf med därtill hörande vattenrätt. Man må besinna, att denna älf är segelbar åtminstone för mindre fartyg ut till det närbelägna hafvet, att på gårdens mark ligger äfven en järnvägsstation å Bohusbanan samt att egendomen gränsar intill staden Kungälf. Klart är, att strandrättigheter vid en sådan plats kunna, såsom domänstyrelsen också erinrar, blifva särdeles värdefulla och föremål för spekulation i synnerhet för industrianläggningar. Beklagligt är, att kronan redan förra året afhändt sig halfva vattenrätten i älfven genom ett såsom oss synes obetänksamt upplåtelsesätt för Kastellegårdens torplägenheter å Hisingen. Denna omständighet bör emellertid ej leda till, att kronan nu afhänder sig allt inflytande äfven på sin ännu värdefullare vattenrätt vid fastlandet.

Såsom ett exempel på hur kronan kunnat ordna förhållandena till sina torparens belåtenhet med arrenderätt må anföras Ljusnedals stora kronoegendom i Härjedalen. Då denna för åtskillig tid sedan inköptes af kronan, sökte de förut under enskildt godtycke lidande torparne att få af kronan förvärfva sina jordbruk med äganderätt. Saken ordnades emellertid sedan genom landshöfdingens ingripande så, att torparne erhöilo tjugu års arrende med optionsrätt och i öfrigt fördelaktiga arrendevillkor. Med denna anordning lära de några och fyratio småbrukarne å domänen vara synnerligen belåtna.

Man skulle ju kunna tänka sig, att Riksdagens beslut kunde gå äfven i den riktningen, att spekulanterna å lägenheterna finge välja mellan den i propositionen föreslagna öfverlåtelsen med äganderätt eller det af oss ifrågasatta upplåtelsesättet, ehuruval genom en sådan anordning upplåtelsens ändamål och öfriga allmänna intressen ej tillbörligen betryggas för framtiden. I hvarje fall synes oss en sådan valrätt icke lämpligen böra ifrågakomma för lägenheter, som äro förenade med vattenrätt.»

Herr Olsson har till stöd för sitt förslag anfört följande:

»Vid granskning af Kungl. Maj:ts proposition nr 64 finner man, att domänstyrelsen ställt sig tveksam om afyttring af *samtliga* torpen och framhållit, att genom vissa torps bibehållande dels den kvarvarande egendomen skulle erhålla en bättre ägofigur, än eljest blefve fallet, dels

ock emedan det i en framtid kunde blifva af betydelse för kronan att äga strandrätten vid Nordre älf orubbad. Det kan därjämte framhållas ytterligare två skäl, hvarför ett sådant kvarhållande af vissa torp vore önskvärdt: genom den nu forcerade föryttringen af torp undandrager man från egendomen en stor del af dess hittillsvarande arbetskraft, hvilket medför, såsom uppskattningsinstrumentet visar, nödvändigheten att uppföra ett flertal nya arbetarebostäder, vidare afskär man den ifrågasatta, af egendomens skogsområde bildade kronoparken helt och hållet från dess naturliga förbindelse med älfven.

Att detta icke kan vara ett rätt aktgifvande på vikten af goda afsättningsvägar för kronoparkens framtida afkastning förefaller mig påtagligt. Äfven för kronoparkens rätta skötsel kan tillgång på arbetskraft visa sig behöflig, i all synnerhet som vissa torpare till följd af läget helst uppsöka det närbelägna Kungälf för att få arbetet högre betaldt.

Om nu en del torp fortfarande komme att bibehållas vid gården, skulle antalet här bildade egna hem blifva mindre, än om kungl. propositionen helt bifalles, hvilket ju kan synas mindre tilltalande, då det för visso är önskvärdt att i så vidsträckt mån som möjligt bilda egna-hems-lägenheter af kronodomänerna. Men å andra sidan synes det rent af oklokt att, då hufvudgården och skogsområdet fortfarande behållas af kronan, fränsälja strandområdet till Nordre älf, hvilket säkerligen aldrig skulle kommit på fråga, i händelse enskild varit ägare af gården.

I frågans nuvarande läge tilltror jag mig icke att utöfver förslaget föreslå styckning i utkanterna på egendomen sådan den nu är föreslagen att bibehållas som arrende, för att såmedelst göra utbyte mot en del torp. Men det erbjuder sig här faktiskt ett osökt tillfälle att låta äfven dessa torpare komma till sin rätt att spekulera på egna jordbruk. Ej mindre än 11 nya jordbrukslägenheter i närheten af järnvägsstationen föreslås till nybildning å Kastellegårdens nuvarande område. Torparne ha sålunda äfven här ett mycket lämpligt tillfälle, om de så hellre vilja, att skaffa sig egna hem. Och de kunna t. o. m. på lämpligt sätt själfva deltaga i dessas anordnande och bebyggande, om de nu under två år bibehålla sina torp och samtidigt ordna med bebyggande af den eventuellt inköpta lägenheten. Jag vill förorda, att de vid sådan spekulation kunde tillerkännas visst företräde framför andra.

Den arrendeminskning, som arrendatorn vid sådan ändrad disposition kan tillerkännas, måste i sin ordning vederbörligen justeras.»

Det förslag, som innefattas i den af herr Uddenberg m. fl. afgifna motionen i nu förevarande ämne, har utskottet icke kunnat biträda.

Utskottet.

Utskottet håller nämligen före, att då redan beslut fattats om upplåtande med full äganderätt af åtskilliga torp och lägenheter under egendomen, det vore olämpligt att beträffande nu ifrågavarande torp och lägenheter stadga en mer inskränkt upplåtelseform. Därtill kommer, att det nya upplåtelseinstitut, hvarom motionärerna tala, ännu icke varit föremål för statsmakternas pröfning.

Ej heller har utskottet kunnat dela de betänkligheter mot försäljning af de vid Nordre älf belägna områdena, som angifvits i herr Olssons i Berg motion.

Då utskottet däremot funnit sig tilltaladt af upplåtelser i den af Kungl. Maj:t föreslagna utsträckningen och på det i propositionen angifna sättet, hemställer utskottet,

att Riksdagen må, med afslag å såväl herr Uddenbergs m. fl. som herr Olssons i Berg ifrågavarande motioner, bifalla Kungl. Maj:ts förevarande proposition.

Stockholm den 26 april 1912.

På jordbruksutskottets vägnar:

D. PERSSON i Tällberg.

I beslutet hafva deltagit: från *Första* kammaren: G. L. De Geer, P. Paulson, G. Tamm, A. H. Fahlén, E. A. Lindblad, A. Pers, A. H:son Wachtmeister; från *Andra* kammaren: D. Persson i Tällberg, N. Persson i Malmö, G. Odqvist, R. G. Hamilton, G. A. E. Kronlund, S. Linders, P. O. Lundell, C. L. Olausson.

Reservation

af *E. A. Lindblad, N. Persson* i Malmö och *S. Linders*.
